

Ігор Миколайович КОЗЬЯКОВ,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
проректор з наукової роботи
Національної академії прокуратури України (м. Київ),
вул. Мельникова, 81-б, м. Київ, 04050,
ndc_apu@ukr.net

УДК 343.23:502 (477)

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР: ПРОБЛЕМИ БЛАНКЕТНОЇ КОНСТРУКЦІЇ ТА ФАКТИЧНОГО СКЛАДУ СТАТТІ 240 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

З огляду на сучасні тенденції розвитку науки кримінального права, досвід правотворчості й правозастосування, а також з метою подальшого удосконалення кримінального законодавства і практики його реалізації в умовах сьогодення, проведено діагностику окремих проблем бланкетної конструкції та фактичного складу порушення правил охорони або використання надр, відповідальність за яке встановлюється ст. 240 Кримінального кодексу України (КК України). Зокрема розглянуто випадки вживання в кримінальному законі словосполучення “встановлені правила”. У контексті практичного застосування кримінального законодавства приділено увагу зазначеному фактичному складу. Визначено, що бланкетний склад кримінально-правової заборони зумовлює необхідність зазначення у процесуальних документах кримінального провадження чинних на момент вчинення злочину нормативно-правових актів іншого (некримінального) законодавства, порушених винною особою. Встановлено, що гірничі відносини, які виникають у процесі діяльності гірничих підприємств, регулюються законами України і прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами, зокрема міжгалузевими та галузевими правилами безпеки і технічної експлуатації, а також єдиними правилами безпеки під час проведення підземних робіт. Зроблено висновок, що застосованими у нормах ст. 240 КК України “відкритими бланками” охоплюються правові інститути, які фактично чітко не окреслені в гірничому законодавстві.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, бланкетна норма, бланкетний фактичний склад, правила, використання надр, охорона надр, незаконне видобування корисних копалин.

Інститут кримінальної відповідальності за умови його належного та ефективного застосування є дієвим інструментом зниження рівня негативного впливу різноманітних суспільно небезпечних факторів, відвернення загроз і запобігання негативним наслідкам, які виникають у сфері геологічного вивчення, використання та охорони надр. Кримінально-правовим засобом протидії вказаним правопорушенням є ст. 240 Кримінального кодексу України (КК України), якою встановлена відповідальність за порушення правил охорони або використання надр.

Разом з тим статистичні спостереження щодо її застосування протягом останніх п'яти років не дають підстав стверджувати про ефективність дії вказаного кримінально-

правового засобу охорони правопорядку у сфері надрокористування. За даними Єдиного реєстру досудових розслідувань у 2013 році, обліковано 637 кримінальних проваджень за ст. 240 КК України, з обвинувальним актом до суду передано 243. Протягом 1 кварталу 2014 р. обліковано 214 проваджень, з них 29 — направлені до суду. Разом з тим усі провадження пов'язані із фактами нелегального видобування вугілля в Донецькій та Луганській областях, гранітів — у Київській і Житомирській, бурштину — у Рівненській області, підземних мінеральних та питних вод тощо. Тобто це розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення — злочину, який шляхом застосування законодавцем сполучника “а також” приєднаний як самостійний загальний склад злочину до ч. 2 ст. 240 КК України. Указана норма встановлює відповідальність за порушення встановлених правил використання надр, проте власне порушення визначених правил охорони (ч. 1 ст. 240 КК України) і використання надр ані у вказаних, ані в попередніх роках предметом досудового розслідування не були.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту криміналізації у 2001 році діяння, пов'язаного з порушеннями правил охорони або використання надр, воно так і не стало предметом ґрунтовних наукових досліджень. Безперечно, вагомий внесок у розробку теоретичних основ вирішення цієї проблеми належить таким вітчизняним правникам: В. І. Андрейцеву, В. І. Антипову, С. Р. Багірову, П. С. Берзіну, С. Б. Гавришу, А. П. Гетьману, О. О. Дудорову, Р. С. Кіріну, Т. В. Корняковій, В. К. Матвійчуку, В. Л. Мунтяну, Б. Г. Розовському, Ю. С. Шемшученку, О. П. Шем'якову, Г. З. Яремко та іншим ученим. Окремі аспекти кримінально-правової охорони надрокористування фрагментарно розглядаються в деяких монографічних роботах, присвячених злочинам проти довкілля, науково-практичних коментарях Особливої частини КК України і навчальній літературі з кримінального права. Але вони полягають лише в стислому описі ознак цього злочину і не розкривають його специфіки.

Варто виділити лише дисертаційне дослідження Н. В. Нетеси, в якому здійснено комплексний науково-правовий аналіз ознак складу злочину, передбаченого ст. 240 КК України і покарання за його вчинення [1]. Авторкою вивчено об'єкт і предмет порушення правил охорони і використання надр, проведено науковий аналіз ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони, суб'єкта цього злочину, питання кваліфікації діяння та його відмежування від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень у цій сфері.

Однак залишається низка невирішених проблем кримінально-правового регулювання охорони і використання надр, чим зумовлюється необхідність поглибленого осмислення деяких теоретичних положень конструкції та фактичного складу ст. 240 КК України з урахуванням, по-перше, сучасних тенденцій розвитку науки кримінального права, по-друге, досвіду правотворчості й правозастосування, з метою подальшого вдосконалення кримінального законодавства і практики його реалізації в умовах сьогодення.

Метою статті є здійснення діагностики проблем бланкетної конструкції та фактичного складу порушень правил охорони або використання надр, відповідальність за які встановлюється ст. 240 КК України.

Законодавець використовує бланкетний спосіб побудови диспозиції ст. 240 КК України, де бланком виступають встановлені правила охорони надр (ч. 1), і правила використання надр (ч. 2).

Контент-аналіз тексту Особливої частини КК України вказує на наявність 44 статей (частин) кримінального закону, що містять бланкетну норму із вказівкою на термін “правила”. З них найбільша частка (11) зустрічається в розділі XIX “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби”. Другий за кількістю є розділ VIII “Злочини проти довкілля”, де розміщено 10 норм бланкетної конструкції, в котрих як бланк зазначені відповідні правила. Однак словосполучення “порушення встановлених правил” застосовується законодавцем лише у ст.ст. 240, 320, 321, 390 та 422 КК України.

Безперечно, некоректним буде твердження, що *переважна більшість* статей, які мають бланкетну конструкцію та містять вказівку на певні правила, не передбачає обов'язковості їхнього встановлення. Проте саме ця обставина привернула нашу увагу, адже в позитивістському розумінні право є системою загальнообов'язкових *правил* поведінки, котрі встановлюються й охороняються державою. Тому порушення нестворених правил є неможливим у принципі. До того ж критично сприймається доцільність застосування законодавцем терміна “встановлені” [правила], адже лексичне значення цього слова не містить переважного юридичного змісту¹.

Наведені обставини зумовлюють потребу в детальному розгляді випадків застосування такого словосполучення у кримінальному законі. Так, у ст. 230 КК України “Порушення *встановлених правил* обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” фактично лише в ч. 1 йдеться про порушення *встановлених правил* посіву або вирощування снодійного маку чи конопель². Частиною 2 ст. 321 КК України передбачається відповідальність за порушення *встановлених правил* виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних або сильнодіючих речовин. Тут належність, приміром, лікарських засобів до вказаної категорії забезпечується шляхом їхнього віднесення до отруйних чи сильнодіючих речовин, а також встановлення умов обігу та застосування центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. 1 [8]).

У сфері охорони надр і державного гірничого нагляду реалізацію державної політики здійснює Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд) [9]. Цим органом створено базу даних — Реєстр нормативно-правових актів з охорони праці (НПАОП) [10], до якого включено систематизовані та *актуалізовані* (курсив наш — І. К.) нормативно-правові, нормативні та інформаційні матеріали з питань безпеки виробництва та гігієни праці. Окрему частину реєстру НПАОП складають акти з охорони надр, серед яких варто виділити Єдині правила охорони надр при розробці родовищ твердих корисних копалин (НПАОН 00.0–1.01–85). Ці правила розроблені та затверджені Держгіртехнаглядом СРСР від 14 травня 1985 р. № 22 з урахуванням відповідних вимог Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра (п. 1.1). У контексті сучасного кримінально-правового дослідження тривожного звучання набувають положення п. 11.9 цього акта. “Посадові особи й інженерно-технічні працівники, винні в порушенні законодавства про надра та невиконання цих Правил, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність відповідно до законодавства Союзу РСР і союзних республік. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про надра та невиконання цих Правил визначається Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік та відповідних статей кримінальних кодексів союзних республік. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про надра та невиконання цих Правил визначається Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 листопада 1978 р. № 8351–ІХ “Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про надра” [11, с. 119–176].

¹ За першим фундаментальним словником української мови, створеним Б. Д. Грінченком, “Установити (см. установляти, — ляю, — еш, сов. в. установимти, — влю, — виш, гл. Установить: *Свої ціни не установиш.* № 10544 [2, с. 358]. У словнику 1979 р.: Установлений (встановлений), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до установити. *Грізні жерла гармат, установлених на самім валу, були спрямовані на північ, у відкритий таверійський степ* (О. Гончар, П, 1959, 389). Установлено, безос. присудк. сл.: *Зв'язку з другим батальйоном досі не встановлено* (М. Трублаїні, І, 1955, 45) [3, с. 497]. У сучасній словниковій літературі слово “установити” лише в четвертому значенні подається як створювати, утверджувати, узаконювати що-небудь” [4, с. 1305], при тому зміст розкривається через цитату, лише умовно пов'язану з легальністю: “[Палажка]: *То ти так і кажеш, що це мода, а не закон ... А що мода, то кожному не заборониш свою моду установлювати* (Мирн.)” [5, с. 650], — прим. авт.

² Тут варто зазначити, що посів і вирощування рослин, що містять наркотичні речовини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів охоплюється автентичною дефініцією “культування рослин, включених до Переліку” (ст. 1 [6]). У цій частині сутність бланку розкривається у відповідному підзаконному нормативно-правовому акті [7] — прим. авт.

З моменту затвердження (1985) до цитованого нормативно-правового акта будь-яких змін і доповнень не вносилось. Отже, Держгірпромнагляд України провів їх “актуалізацію” лише шляхом внесення до Реєстру та присвоєння індексу НПАОН 00.0–1.01–85 (як, до речі, й інших актів з цього питання, прийнятих у 1970–1985 рр. Держгіртехнаглядом СРСР).

На неприпустимість такої практики було вказано Мін’юстом України під час відмови в державній реєстрації Методичних рекомендацій з охорони надр при розробці корисних копалин, ухвалених у 2012 році Держгірпромнаглядом України, основу яких складала вказані нормативно-правові акти [12].

Л. Д. Гаухман застерігає: “Природа правової держави диктує необхідність, щоб сфера кримінальної відповідальності визначалася, регулювалася, змінювалася тільки законодавцем і за жодних умов — органами виконавчої влади” [13, с. 245]. Очевидна неспроможність Держгірпромнагляду як центрального органу виконавчої влади створити на підзаконному рівні систему відповідних нормативних приписів у вигляді єдиного нормативно-правового акта — правил охорони надр — підтверджує слушність такого висновку.

Правова ситуація, що склалася у сфері регулювання охорони надр, належить до тих “злободенних проблем бланкетності”, які О. О. Дудоров пов’язує з питанням: яким чином здійснювати посилання на нормативні акти, які не є кримінальним законом, у випадку неоднозначності їх положень, адже без розкриття (конкретизації) ознак складу злочину із змішаною протиправністю за допомогою звернення до відмінних від кримінального закону нормативних актів кваліфікація вчиненого за нормою КК України із бланкетною диспозицією є неможливою [14, с. 53–54]?

Сьогодні дискусія, що розгорнулася між представниками науки кримінального права щодо бланкетності [15; 16; 17 та ін.], зводиться, по суті, до проблеми конструювання кримінально-правових норм. Безперечно, питання бланкетного викладу окремих елементів норм кримінального закону в теоретичному аспекті неабияк важливе.

Разом з тим, на нашу думку, проблемний аспект також існує в питанні фактичного складу, що є не менш значущим для практичного застосування норм КК України, етапом якого є кваліфікація. Однак сутність бланкетності ознак кримінально-правових норм полягає в тому, що “їхній конкретний зміст залежить від іншої, у більшості випадків підзаконної норми, яка належить до іншої галузі права” [18, с. 111]. У процесі кваліфікації злочину, описаного у кримінальному законі бланкетним способом, одночасно з вибором норми Особливої частини КК України провадиться вибір “... інших (не кримінальних) законів та (або) інших нормативних правових актів, на які в ній зроблені посилання і в яких містяться ознаки конкретного складу злочину” [13, с. 21–22]. У науковій літературі слушно наголошується, що практика застосування бланкетних норм завжди здатна викликати можливість невизначеності й свавілля у правовому регулюванні [13, с. 245]. Безумовно, правильна кваліфікація забезпечує реалізацію принципу законності у кримінальному судочинстві та призначення справедливого покарання (чи звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання).

С. С. Алексєєв пов’язував ступінь визначеності юридичних норм (залежно від способу викладу їхніх елементів) відношенням відповідності з визначеністю фактичних складів, які відображають можливість (і межі) індивідуального регулювання суспільних відносин компетентними органами. “Відносно визначені (бланкетні), — писав він, — це склади, які не повністю передбачені в юридичних нормах; у нормі зазначені лише фактичні передумови індивідуальних актів; юрисдикційним же органам надається можливість у порядку індивідуального регулювання вирішувати юридичні питання, що належать до цих правових наслідків з урахуванням конкретних обставин справи. Отже, бланкетні склади характеризуються не тільки тим, що за своїми вихідними елементами вони складаються з фактичних передумов індивідуальних актів, але й тим, що фактичні обставини, зазначені в нормі, породжують юридичні наслідки лише через акт юрисдикційного органу” [19, с. 182].

Відтак бланкетний склад кримінально-правової заборони зумовлює необхідність зазначення у процесуальних документах кримінального провадження (у письмовому повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 277 КПК України), обвинувальному акті (ст. 291 КПК України) чи в судовому рішенні (ст. 369 КПК України³)) чинних на момент скоєння злочину нормативно-правових актів іншого (некримінального) законодавства, порушених винною особою. Недотримання цього правила означатиме порушення вимоги щодо конкретизації підозри (обвинувачення). Враховуючи сказане, складно назвати раціональним підхід деяких учених, що зводиться до максимального визначення законів і підзаконних актів, якими утворюється “відкритий бланк”⁴.

Щодо предмета цього дослідження варто вказати, що в Україні суспільні відносини у сфері геологічного вивчення, використання та охорони надр регулюються понад 400 нормативно-правовими актами. Саме з цих підстав ми критично сприймаємо запропонований у науковій літературі спосіб подолання бланкетності у кримінальному праві через створення додатка до КК України, в якому щодо кожної бланкетної норми визначається вичерпний перелік відповідних нормативно-правових актів [21, с. 176]. Так само, як і змодельована та запропонована Л. Д. Гаухманом кримінально-правова норма: “... тексти законів, на які зроблені посилання у статтях, або необхідні витяги з них є обов’язковими додатками до Кримінального кодексу” [13, с. 247].

Складно навіть уявити собі такий додаток до ст. 240 КК України, коли, наприклад, у інкорпоративній праці Р. С. Кіріна “Геологічне право України” тексти нормативно-правового матеріалу з питань регулювання лише відносин з геологічного вивчення надр складають обсяг у 56,8 умовних друкованих аркушів [22]. Тому твердження, що такий одноразово здійснений і раціональний захід звільнить практичних працівників правозастосовних органів від необхідності кожного дня відшукувати потрібні документи та витратити час на шкоду роботі із розкриття та розслідування злочинів, нами сприймається вельми сумнівно. Хіба що можна говорити про заощадження часу правоохоронців від пошуку актів, на які робляться посилання у відповідних нормах КК України.

Разом з тим, на нашу думку, фіксація цих актів у будь-якому переліку не вирішує іншої проблеми бланкетного викладу норм — постійної, динамічної зміни нормативно-правових актів, особливо підзаконного рівня, адже диспозиція бланкетних норм права включає мінливий елемент — правила, які містяться в періодично обновлюваних актах [23, с. 223]. У цьому аспекті найбільша складність у застосуванні ст. 240 КК України зумовлюється тим, що левову частку її “відкритого бланку” утворює підзаконний нормативний матеріал. Відмітимо, що в бланкетному викладенні диспозицій у ч.ч. 1 та 2 ст. 240 КК України не міститься посилання ані на конкретні закони (Кодексу України про надра [24], Гірничий закон України [25; 26]) чи інші нормативно-правові акти, ані на види діяльності, які можуть супроводжуватися порушеннями відповідних правил.

Не пояснюється ця ситуація й змістом ст. 3 Кодексу України про надра, сформульованої у вигляді відкритого переліку: гірничі відносини в Україні регулюються Конституцією України, Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища”, цим Кодексом та іншими актами *законодавства України*⁵, що видаються відповідно до них [24]. Законодавцем, на жаль, не була врахована правова позиція

³ З цього приводу справедливим є висновок О. О. Дудорова, що “... місце посилання на нормативні акти інших галузей законодавства, до яких відсилають бланкетні норми КК України, — у мотивувальній частині вироку” [14, с. 52].

⁴ Наприклад, В. В. Лісняк визначає перелік з 28 нормативно-правових актів, через пізнання яких, на його думку, розкривається бланкетний зміст диспозиції у ст. 320 КК України [20], — *прим. авт.*

⁵ Слід зазначити, що відповідно до рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. під терміном “законодавство” потрібно розуміти прийняті в межах повноважень та відповідно до Конституції України й законів України закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, — *прим. авт.*

Конституційного Суду України при прийнятті Гірничого закону України, яким визначені правові та організаційні засади проведення гірничих робіт, забезпечення протиаварійного захисту гірничих підприємств, установ та організацій. У ст. 3 [25; 26] законодавство, що регулює гірничі відносини, подано переліком, ще більшим за обсягом, ніж у попередньому прикладі. Гірничі відносини, що виникають у процесі діяльності *гірничих підприємств*, регулюються Конституцією України, цим Законом, Кодексом України про надра, законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про аварійно-рятувальні служби”, “Про цивільну оборону України”, “Про охорону праці”, “Про підприємства в Україні”, “Про пожежну безпеку”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, іншими законами України та прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами, зокрема:

— міжгалузевими та галузевими правилами безпеки, що включають норми безпечного ведення гірничих робіт, використання гірничошахтного та електротехнічного устаткування, рудникового та кар’єрного транспорту, вимоги щодо провітрювання та протиаварійного захисту гірничих виробок, додержання пилогазового режиму, виробничої санітарії, охорони праці та довкілля;

— міжгалузевими та галузевими правилами технічної експлуатації, що встановлюють вимоги та норми щодо ефективного, безпечного та екологічно чистого проведення гірничих робіт, організації та управління виробництвом;

— єдиними правилами безпеки при підіривних роботах, що встановлюють порядок зберігання, транспортування та використання вибухових матеріалів під час проведення гірничих робіт.

Як видно, тут законодавець пішов ще далі, розширюючи перелік законодавства, що регулює гірничі відносини, міжгалузевими та галузевими правилами безпеки і технічної експлуатації тощо.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що застосованими у нормах ст. 240 КК України “відкритими бланками” охоплюються правові інститути, які фактично чітко не окреслені в гірничому законодавстві.

Крім того, регламентація сфери гірничих відносин складається із сукупності норм, закріплених не в якомусь одному, а в різних законах чи інших нормативних правових актах. Наприклад, безпосередньо в Кодексі України про надра [24] норми, якими регулюється охорона надр, розміщені в главі 1 “Основні положення”, де визначаються у цій частині завдання Кодексу (ст. 2), компетенція у сфері регулювання гірничих відносин Верховної Ради України (ст. 7), обласних, Київської та Севастопольської міських рад (ст. 9¹), Автономної Республіки Крим (ст. 9²), сільських, селищних, міських і районних рад (ст. 10), а також компетенція Кабінету Міністрів України у галузі геологічного вивчення, використання й охорони надр (ст. 8). Стаття 11 [24] визначає органи, що здійснюють державне управління у галузі геологічного вивчення, використання й охорони надр, а ст. 12 — участь громадян та їх об’єднань у здійсненні заходів щодо раціонального використання та охорони надр. Обов’язки користувачів надр щодо охорони надр закріплені у ст. 24. Ці ж питання охоплює порядок розробки родовищ корисних копалин і переробки мінеральної сировини (ст. 51). Нарешті, власне охороні надр присвячений розділ VI, хоча лише ст. 56 закріплює основні вимоги в галузі охорони надр.

На розвиток цих основних вимог прийнято величезну кількість нормативно-правових актів. Зокрема для забезпечення повного та комплексного геологічного вивчення надр (абз. 1 ч. 1 ст. 51 [24]) мають бути дотримані всі вимоги, викладені в геологічному законодавстві та відомчих актах [22]. Додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування (абзац 2 ч. 1 ст. 51 [24]) передбачає дотримання не лише відповідного Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами [27], а, залежно від мети та виду надрокористування — й інших нормативно-правових актів, зокрема, законів України від 19 листопада 1997 р. № 645/97-ВР “Про видобування і переробку уранових руд”, від 14 вересня 1999 р. № 1039-XIV “Про угоди про розподіл продукції”, від 12 липня 2001 р. № 2665-III “Про нафту і газ”, від 10 січня 2002 р.

№ 2918–III “Про питну воду та питне водопостачання”, від 6 вересня 2005 р. № 2806–IV “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності”, від 21 травня 2009 р. № 1392–VI “Про газ (метан) вугільних родовищ”, від 12 квітня 2012 р. № 4650–VI “Про особливості приватизації вугледобувних підприємств”, нарешті, безумовно, Гірничого закону України від 6 жовтня 1999 р. № 1127–XIV. Крім того, “відкритий бланк”, у якому розкривається конкретний зміст порядку надання надр у користування, утворюють постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2000 р. № 1257 “Про затвердження критеріїв, за якими визначаються незначні запаси корисних копалин”, від 15 жовтня 2004 р. № 1374 “Про затвердження Методики визначення початкової ціни продажу на аукціоні спеціального дозволу на право користування надрами”, від 12 грудня 1994 р. № 827 “Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення”, від 27 січня 1995 р. № 59 “Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів”, від 13 червня 1995 р. № 423 “Про затвердження Положення про порядок розпорядження геологічною інформацією”, від 15 липня 1997 р. № 742 “Про надання спеціальних дозволів на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування стратегічно важливих корисних копалин”, від 4 липня 2011 р. № 751 “Деякі питання вугільних шахт”, від 30 травня 2011 р. № 594 “Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами”, а також накази Мінприроди України від 11 березня 2013 р. № 95 “Про затвердження Положення про проведення державної експертизи звітів щодо результатів геологічного вивчення надр, а також інших геологічних матеріалів”, від 11 березня 2013 р. № 96 “Про затвердження Положення про проведення моніторингу та наукового супроводження надрокористування”, від 26 липня 2011 р. № 262 “Про затвердження Регламенту погодження Мінприроди України надання надр у користування” тощо.

На нашу думку, за таких умов оформлення відповідного гірничо-правового інституту (об’єктивне право, форма виразу прав і обов’язків користувачів надр) відбувається переважно на доктринальному рівні. Г. А. Аксененко і Г. С. Башмаков свого часу слушно зазначали щодо права землекористування та користування надрами, що ці інститути є складними правовими явищами за своїм змістом, адже суттєва різниця в характері та змісті прав і обов’язків суб’єктів користування визначеними природними ресурсами, їхніх правових режимів обумовила необхідність поділу цих інститутів на окремі групи правових норм, якими регулюються відповідні види природокористування [28, с. 30; 29, с. 43].

Наприклад, правовий інститут охорони надр О. М. Олійник визначає як систему встановлених та закріплених у нормах права засобів охорони надр, що включає вже існуючі, вироблені наукою і технікою засоби, які закріплюються в нормах права, та встановлені законодавством суто правові засоби, якими є законодавчі вимоги, контроль та юридична відповідальність у сфері використання та охорони надр [30, с. 49].

За висновками Р. С. Кіріна, у структурі права надрокористування самостійне місце посідає полівидовий комплексний правовий інститут — право видобування корисних копалин як така система юридичних норм і засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання відносин щодо забезпечення раціональної, екологічно та технологічно безпечної діяльності з вилучення корисних копалин з надр та їх охорони, задоволення потреб суб’єктів у мінеральній сировині та захисту їх прав [31, с. 7, 69].

Л. Д. Гаухман справедливо вказує, що подібне положення покладає на практичного працівника, який застосовує кримінально-правові норми, додаткові обов’язки: знати всі, без винятку, норми, які складають у комплексі *правовий інститут*, що регламентує відповідну сферу суспільних відносин, проаналізувати ці норми як окремо, так і в їхній сукупності; уміти на основі цього аналізу відшукати саме ті норми, порушення яких містить ознаки конкретного злочину [13, с. 243]. До цього можна лише додати, що слідчий, прокурор і суддя, які здійснюють кримінальне провадження за ст. 240 КК України, змушені знати ще й положення гірничо-правової доктрини

щодо права надрокористування, інститутів правової охорони надр, права видобування корисних копалин тощо.

Список використаних джерел

1. *Нетеса, Н. В.* Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Н. В. Нетеса ; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. — Х., 2012. — 20 с.
2. Словарь української мови [Текст] : в 4-х т. / Упоряд. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко ; НАНУ, Ін-т укр. мови, Редакція мовознавства та словників. — Т. 4: Р-Я. — К. : Наукова думка, 1997. — 616 с.
3. Словник української мови [Текст] : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. — К. : Наукова думка, 1979. — Т. 10: Т-Ф. — 660 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2003. — 1440 с.
5. Новий словник української мови [Текст] : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. — К. : Аконт, 2001. — Т. 4. Роб-Я. — 924 с.
6. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР [Текст] // ВВР. — 1995. — № 10. — Ст. 60.
7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2010 р. № 66 [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 21. — Ст. 885.
8. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 22. — Ст. 86.
9. Про Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України : Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 408/2011 [Текст] // ОВУ. — 2011. — № 29. — Ст. 1241.
10. Лист Державного департаменту промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 12.07.2006 р. № 03/3638 [Електронний ресурс] Всеукраїнський портал з питань охорони праці. — URL : <http://dnop.com.ua/normativdergnaglyad.htm>.
11. Сборник руководящих материалов по охране недр при разработке месторождений полезных ископаемых [Текст] / Госгортехнадзор СССР. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Недра, 1987. — 591 с.
12. Про скасування наказу МНС України від 18.10.2012 № 1268 “Про затвердження Методичних рекомендацій з охорони надр при розробці корисних копалин” : наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 20.11.2012 р. № 1333 [Електронний ресурс] ЛІГА:ЗАКОН. — URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN80783.html.
13. *Гаухман, Л. Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика [Текст] / Л. Д. Гаухман. — М. : Центр ЮрИнфоР, 2001. — 316 с.
14. *Дудоров, О. О.* Вибрані праці з кримінального права [Текст] [перед. сл. В. О. Навроцького] / О. О. Дудоров ; МВС України, Луганський держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. — 952 с.
15. *Арямов, А. А.* Бланкетность — гордиев узел или кокетливый бантик? [Текст] / А. А. Арямов // Библиотека уголовного права и криминологии. — 2013. — № 3 (3). — С. 4–12.
16. *Бойко, А. И.* Бланкетность — гордиев узел уголовного права [Текст] / А. И. Бойко // Библиотека уголовного права и криминологии. — 2013. — № 1 (1). — С. 7–16.
17. *Пикуров, Н. И.* Надо ли рубить гордиев узел бланкетности? [Текст] / Н. И. Пикуров // Библиотека уголовного права и криминологии. — 2013. — № 2 (2). — С. 4–10.

18. Кудрявцев, В. Н. Общая теория квалификации преступлений [Текст] / В. Н. Кудрявцев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2001. — 304 с.
19. Алексеев, С. С. Общая теория права [Текст] : курс в 2-х т. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 360 с.
20. Лісняк, В. В. Бланкетний характер диспозиції у ст. 320 Кримінального кодексу України [Текст] / В. В. Лісняк // Наука і правоохорона. — 2013. — № 3 (21). — С. 154–162.
21. Пудовочкин, Ю. Е. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств [Текст] / Ю. Е. Пудовочкин, С. С. Пирвагидов ; Ассоц. Юрид. центр. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — 295 с. — (Серия “Теория и практика уголовного права и уголовного процесса”)
22. Геологічне право України [Текст] : системат. зб. нормат-прав. актів / уклад. Р. С. Кірін. — Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2012. — 1023 с.
23. Теория государства и права [Текст] : учебн. / под ред. М. Н. Марченко. — М. : Зерцало-М, 2011. — Часть 2. Теория права. — 336 с.
24. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР [Текст] // ВВР. — 1994. — № 36. — Ст. 340.
25. Гірничий закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV [Текст] // ВВР. — 1999. — № 50. — Ст. 433.
26. Козьяков, І. М. Науково-практичний коментар Гірничого закону України [Текст] / І. М. Козьяков, Р. С. Кірін. — Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2011. — 504 с.
27. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615 [Текст] // ОВУ. — 2011. — № 45. — Ст. 1832.
28. Аксенонок, Г. А. Понятие советского земельного права и его системы [Текст] / Г. А. Аксенонок // Советское государство и право. — 1969. — № 3. — С. 28–34.
29. Башмаков, Г. С. Право пользования недрами в СССР [Текст] / Г. С. Башмаков ; отв. ред. О. С. Колбасов — М. : Наука, 1974. — 156 с.
30. Олійник, О. М. Правове регулювання охорони надр за законодавством України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Олійник Олександр Миколайович ; Ін-тут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. — К., 2010. — 205 арк.
31. Кірін, Р. С. Правове забезпечення видобування корисних копалин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Кірін Роман Станіславович ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2007. — 241 арк.

Надійшла до редакції 01.09.2014

Козьяков И. Н. Нарушение правил охраны или использования недр: проблемы бланкетной конструкции и фактического состава статьи 240 Уголовного кодекса Украины

Учитывая современные тенденции развития науки уголовного права, опыт правотворчества и правоприменения, а также с целью дальнейшего совершенствования уголовного законодательства и практики его реализации в современных условиях, проведена диагностика отдельных проблем бланкетной конструкции и фактического состава нарушения правил охраны или использования недр, ответственность за которое устанавливается в ст. 240 Уголовного кодекса Украины (УК Украины). В частности, рассмотрены случаи употребления в уголовном законе словосочетания “установленные правила”. В контексте практического применения уголовного законодательства уделено внимание указанному фактическому составу. Определено, что бланкетный состав уголовно-правового запрета обуславливает необходимость указания в процессуальных документах уголовного производства действующих на момент совершения преступления нормативно-правовых актов другого (неуголовного) законодательства, нарушенных виновным лицом. Установлено, что горные отношения, возникающие в процессе деятельности горных предприятий, регулируются законами Украины и принятыми в соответствии с ними нормативно-правовыми актами, в частности, межотраслевыми и отраслевыми правилами безопасности и технической эксплуатации, а также едиными правилами безопасности при проведении взрывных работ. Сделан вывод, что применёнными в нормах ст. 240 УК Украины “открытыми бланками” охватываются правовые институты, которые четко не определены в горном законодательстве.

Ключевые слова: уголовная ответственность, бланкетная норма, бланкетный фактический состав, правила, использование недр, охрана недр, незаконная добыча полезных ископаемых.

Koziakov, I. M. Violation of the Rules for Mineral Resources Protection or Use: Issues of the Blanket Structure and Factual Elements under Article 240 of the Criminal Code of Ukraine

Considering the current trends in criminal law science development, the experience of law making and law enforcement, and also with a view to further improvement of the criminal legislation and its implementation practice under today's conditions, separate issues of the blanket structure and factual elements of a breach of the rules for the protection or use of mineral resources punishable under Article 240 of the Criminal Code of Ukraine (Ukrainian CC) have been diagnosed. Particularly, attention is focused on the instances of use of the phrase "established rules" in the criminal law. The mentioned factual elements are considered in the context of practical implementation of the criminal legislation. It is determined that the blanket structure of a prohibition under criminal law creates the need for referring to statutory instruments of other (non-criminal) legislation valid at the time of the crime in process documents of criminal proceedings. It is determined that mining relations arising in the course of operation of mining enterprises are regulated by laws of Ukraine and statutory instruments adopted according to such laws, in particular, sectoral and cross-sectoral safety and maintenance rules, as well as uniform safety rules for blasting operations. The conclusion is made that "open blankets" used in the provisions of Article 240 of the Ukrainian CC cover whole legal institutes which in fact receive no clear definition in the mining legislation.

Keywords: *criminal liability, blanket rule, blanket factual elements, rules, use of mining resources, protection of mining resources, illegal extraction of minerals.*

